

SỰ HỒI SINH PHIM ĐỀ TÀI LỊCH SỬ

TRẦN THANH HIỆP*

Tóm tắt: Bài báo phân tích khả năng hình thành và phát triển của dòng phim truyện lịch sử trong bối cảnh điện ảnh đương đại, xem phim lịch sử không chỉ là tái hiện quá khứ mà còn phản ánh nhu cầu nhận thức lịch sử và bản sắc văn hóa dân tộc. Tác giả chỉ ra các điều kiện để hình thành một trào lưu phim lịch sử, gồm nhu cầu xã hội, đội ngũ nghệ sĩ tài năng và hệ sinh thái điện ảnh đủ mạnh về đầu tư, kỹ thuật và phát hành. Bài viết đồng thời khảo sát các xu hướng phim lịch sử của Mỹ, Nga, Trung Quốc, Hàn Quốc và Nhật Bản để làm rõ những cách tiếp cận lịch sử khác nhau, từ sử thi, ký ức tập thể đến chiều sâu triết học. Trên cơ sở nhìn lại một số phim lịch sử Việt Nam như “Đêm hội Long Trì”, “Long Thành cầm giả ca”, “Đào, phở và piano”, “Địa đạo” và “Mưa đỏ”, bài báo nhấn mạnh yêu cầu xây dựng một dòng phim lịch sử mang bản sắc dân tộc và có khả năng kết nối với công chúng đương đại.

Từ khóa: phim lịch sử, điện ảnh Việt Nam, bản sắc văn hóa dân tộc

Abstract: The article analyzes the potential formation and development of historical feature films in the context of contemporary cinema, viewing historical films not merely as representations of the past but also as reflections of the need to understand history and national cultural identity. The author identifies several conditions necessary for the emergence of a historical film movement, including social demand, talented filmmakers, and a strong cinematic ecosystem in terms of investment, technology, and distribution. The article also surveys historical film trends in the United States, Russia, China, South Korea, and Japan in order to highlight different approaches to history, ranging from epic narratives and collective memory to philosophical depth. By revisiting several Vietnamese historical films such as “Festival in Long Tri Palace”, “Long Thanh Singer”, “Peach Blossom, Pho and Piano”, “The Tunnel”, and “Red Rain”, the article emphasizes the need to develop a historical film tradition rooted in national identity while remaining capable of engaging contemporary audiences.

Keywords: historical films, Vietnamese cinema, national cultural identity

Trào lưu làm phim đề tài lịch sử là sự xuất hiện, phát triển có tính hệ thống của các tác phẩm điện ảnh khai thác đề tài quá khứ, tập trung vào các biến cố, nhân vật hoặc giai đoạn quan trọng của lịch sử một dân tộc hay thế giới. Trào lưu này không chỉ tái hiện lịch sử, mà còn chịu ảnh hưởng của bối cảnh xã hội đương

thời và các quan điểm nhìn nhận về lịch sử. Vì vậy, sự vận động, phát triển phim đề tài lịch sử thường mang dấu ấn riêng - có thể thiên về sử thi, chính luận, hoặc giải trí, phản tư.

Một bộ phim hay chưa thể tạo ra một trào lưu. Nhưng khi nhiều đạo diễn cùng hướng đến làm phim đề tài lịch sử, tác phẩm của họ tác

động đến nhau, tác phẩm của họ được đông đảo khán giả cùng quan tâm và xã hội cùng đặt câu hỏi về quá khứ thì khi đó, một trường lực văn hóa hình thành.

Sự xuất hiện một trào lưu làm phim truyện đề tài lịch sử không bao giờ là một sự ngẫu nhiên. Chắc chắn phải có những cú huých, có những điều kiện chi phối và cộng hưởng. Thứ nhất, có thể là do một cuộc khủng hoảng sâu sắc hoặc bước ngoặt xã hội như sau chiến tranh, sau biến động lớn... trong đó con người cần nhìn lại lịch sử, tìm lại sức mạnh từ lịch sử, tìm lại chính mình, khai thông, suy ngẫm, đánh thức sức mạnh văn hóa của chính mình. Ví dụ dòng phim của Chủ nghĩa Tân hiện thực Italia cuối và sau Chiến tranh Thế giới thứ 2; dòng phim vết thương nhưng đầy sức mạnh trời dậy của Trung Quốc sau Đại cách mạng văn hoá... Điều kiện thứ hai vô cùng quan trọng đó là sự xuất hiện một thế hệ nghệ sĩ tài năng có cá tính mạnh, giàu nội lực sáng tạo, con đẻ của thực tế cuộc sống, có tầm văn hóa. Nếu không có Akira Kurosawa, sẽ không có *Thời đại kịch* Nhật Bản (jidaigeki) hiện đại. Nếu không có một thế hệ các đạo diễn như Bondarchuk, Chukhrai... những người đã sống chết trong các chiến hào, khát khao mang đến cho người xem sự thật của cuộc chiến thì chắc chắn không có bước ngoặt trong khai thác đề tài chiến tranh của Điện ảnh Nga - Xô viết. Hollywood tìm thấy sức mạnh chinh phục người xem toàn cầu trong các bộ phim đề tài lịch sử qua các tên tuổi đạo diễn lớn như Steven Spielberg, Oliver Stone, Francis Ford Coppola... Điều kiện thứ ba trào lưu làm phim đề tài lịch sử cần có đó là một hệ sinh thái mà thiếu nó điện ảnh không thể phát triển: tiền - kỹ thuật - phổ biến, phát hành và truyền thông... Phim đề tài lịch sử bao giờ cũng đòi hỏi một sự đầu tư nghiêm cẩn, công phu, một nguồn lực đủ lớn. Nhìn lại phim truyện *Mưa đỏ* - phim có doanh thu lớn nhất trên thị trường chiếu bóng Việt Nam, sự xuất hiện của bộ phim

này không chỉ là sự ra mắt một tác phẩm điện ảnh mà còn là một hiện tượng văn hóa tác động mạnh mẽ đến nhận thức của toàn xã hội. Ta thấy điều gì? Nếu không có sự đầu tư rất nghiêm túc, hết lòng, sự điều hành tổ chức khoa học của Điện ảnh Quân đội, sự yểm trợ mạnh mẽ của các đơn vị quân đội, sự ủng hộ của chính quyền và người dân địa phương, chắc chắn sẽ không có phim *Mưa đỏ* với hiệu quả xã hội như ta đã thấy. Nhưng công sức, sự đầu tư lớn như vậy sẽ là vô ích nếu không có đạo diễn tài năng. Phim được đầu tư lớn bao nhiêu thì cuối cùng, tác giả bộ phim luôn là đạo diễn.

Lịch sử là những gì đã qua. Những phim thành công đề tài lịch sử là những phim có một điểm chung: cách kể chuyện mới mẻ, chứa đựng sự phát hiện, tác động sâu sắc đến người xem khi nhìn về lịch sử. Trong *Nghệ thuật thi ca* (hay *Thi ca luận*), Aristotile - nhà lý luận cổ đại Hi Lạp coi nghệ thuật là bắt chước thực tế nhưng không máy móc sao chép mà phải khái quát sáng tạo. Ông cho rằng “Nhà sử học nói về những điều xảy ra thực sự, còn nhà thơ nói về những gì có thể xảy ra”. Có thể thấy đây là tư tưởng đã chi phối sự sáng tạo nghệ thuật, mở ra biên độ sáng tạo rất rộng đối với người sáng tác, trong đó có những người làm phim truyện đề tài lịch sử. Nhưng khi nói tới biên độ sáng tạo rộng lớn, khi nói tới sự khác biệt giữa các công trình nghiên cứu lịch sử và các tác phẩm nghệ thuật đề tài lịch sử, không thể không nói tới yếu tố thực tế mà người làm phim phải tính đến đó là ký ức cộng đồng về những năm tháng đã qua. Hiểu sâu sắc ký ức cộng đồng, đi tới tận cùng con đường sáng tạo, bảo đảm tính chân thực lịch sử bao giờ cũng là những thách thức vô cùng lớn đối với những người làm phim.

Từ đây ta có thể thấy một số dòng phim, trào lưu phim truyện đề tài lịch sử trên màn ảnh của điện ảnh thế giới có những nét khác nhau trong sự phát triển.

Cảnh trong *Bản danh sách của Schindler*

Phim truyện đề tài lịch sử của Điện ảnh Mỹ, từ huyền thoại sử thi đến lịch sử mang gương mặt con người

Sau bộ phim *Sự ra đời của một quốc gia* (*Birth of The Nation*, David Griffith, 1915), gây không ít tranh luận nhưng được cho là mẫu mực của phim lịch sử, tại Hoa Kỳ, trào lưu phim lịch sử luôn gắn liền với chính sự phát triển của Hollywood. Những năm 1930–1960, khi nước Mỹ bước vào thời kỳ khẳng định vị thế toàn cầu, phim truyện đề tài lịch sử đã tạo ra những “đại tự sự” mang tính biểu tượng.

Hãy hình dung cảnh đua xe ngựa trong phim *Ben - Hur* (1959): hàng nghìn diễn viên quần chúng, bụi cát cuộn cuộn, nhịp dựng dồn dập như tiếng trống chiến trận. Đó không chỉ là một cảnh phim mà là tuyên ngôn rằng, điện ảnh có thể tái tạo lịch sử với quy mô gần như thần thoại.

Bộ phim khác, *Cuốn theo chiều gió* (*Gone with the Wind*, 1939), câu chuyện về Nội chiến Mỹ được kể qua số phận của nhân vật Scarlett O’Hara. Ở đây, lịch sử không còn là chiến trường khốc liệt đau thương, chết chóc mà là bi

kịch của tình yêu, của mất mát, của một miền Nam nước Mỹ đổ sụp.

Với *Bản danh sách của Schindler* (*Schindler’s List*, Steven Spielberg, 1993), lịch sử bài Do Thái (Holocaust) không còn là những con số, mà là ánh nhìn đôn đau tuyệt vọng, là nước mắt, là những sinh mệnh mong manh trước tội ác diệt chủng dã man.

Như vậy phim lịch sử điện ảnh Mỹ đã chuyển từ lịch sử đầy cảm hứng sử thi, đầy sắc màu huyền thoại sang lịch sử trải nghiệm đạo đức cá nhân. Đó chính là sự vận động, phát triển của một trào lưu.

Phim truyện đề tài lịch sử của Điện ảnh Nga - bản trường ca lịch sử của ký ức tập thể

Ở Nga, đặc biệt trong thời kỳ Xô Viết, phim lịch sử mang một sứ mệnh bản sắc, từ xây dựng ký ức dân tộc đến sự bùng nổ số phận/ thân phận con người. *Chiến hạm Potemkin* (*Battleship Potemkin*, 1925) của Sergei Eisenstein không chỉ là một bộ phim về cuộc nổi dậy, mà là một thí nghiệm nghệ thuật vĩ đại. Cảnh “cầu thang Odessa”, những bước chân hỗn loạn, chiếc xe

Cảnh trong phim *Khi đàn sếu bay qua*

nồi lặn xuống... đã trở thành biểu tượng, thành hình mẫu trong các bài giảng về dựng phim của các trường điện ảnh trên thế giới. Ở đây, hiện thực cách mạng, không khí lịch sử đã được kể bằng nhịp điệu, bằng montage, bằng cảm xúc tập thể.

Đến *Chiến tranh và Hòa bình* (*War and Peace*, 1968), người ta thấy một quy mô gần như không tưởng: hàng vạn diễn viên, những trận chiến tái hiện chi tiết đến mức ám ảnh. Quân xâm lược của Napoleon là đội quân hùng mạnh, bách chiến bách thắng. Quân đội của người Nga dưới sự chỉ huy của danh tướng Mikhail Kutuzov là đội quân bất khả chiến bại. Trào lưu Nga cho thấy, phim lịch sử có thể trở thành một dạng “tôn giáo thế tục”, nơi con người tìm thấy ý nghĩa tồn tại của mình trước những thách thức lịch sử trong dòng chảy sinh tồn của dân tộc.

Trào lưu phim đề tài lịch sử đặc biệt thành công ở dòng phim chiến tranh mà các nhà nghiên cứu lịch sử điện ảnh thế giới như Georges Sadoul gọi là *Sự bùng nổ Xô Viết* cuối những năm 1950, đầu những năm 1960. Đó là các tác phẩm *Đàn sếu bay*, *Người thứ 41*, *Số phận con người*, *Một người cộng sản*, *Bài ca người lính...* những bộ phim đã truyền tải lịch sử thông qua số phận con người - con người cá

nhân của sự nhẫn nhịn và bi phẫn, quật khởi, không bao giờ mất niềm tin và hy vọng.

Phim truyện đề tài lịch sử của Điện ảnh Trung Quốc - khi lịch sử như được “làm đẹp có chủ đích”

Nhìn vào trào lưu phim truyện đề tài lịch sử phát triển khá phong phú của Trung Quốc có thể có những đánh giá khác nhau. Không khó nhận ra không ít phim đề tài lịch sử có sự kết hợp lịch sử và hư cấu xuất phát từ những thôi thúc từ cuộc sống hiện tại, vừa đáp ứng được nhu cầu giải trí, vừa mượn chuyện xưa nói chuyện nay, khẳng định cốt cách sức mạnh, thâm đậm tư tưởng về một giấc mộng Trung Hoa thời hiện đại. Phim mang một đặc sắc riêng, đó là cách lịch sử được nâng lên thành nghệ thuật thị giác. Điều đó không làm mất đi, thậm chí làm đậm nét sự kỳ bí của lịch sử và văn hóa Trung Hoa.

Trong phim *Anh hùng* (*Hero*) của Trương Nghệ Mưu, mỗi phân đoạn được nhuộm một màu sắc khác nhau: đỏ của đam mê, xanh của hy sinh, trắng của chân lý. Lịch sử không còn là chuỗi sự kiện, mà trở thành một bài thơ bằng hình ảnh.

Bộ phim *Đại chiến Xích Bích* (*Red Cliff*) của John Woo lại đưa trận Xích Bích lên

màn ảnh với quy mô chiến thuật, chiến lược, tâm lý. Những cánh buồm cháy đỏ trong đêm không chỉ đẹp, chúng mang theo cảm giác về sự xoay chuyển của vận mệnh lịch sử. Từ cách thức này, Trung Quốc đã tạo ra một trào lưu nơi lịch sử trở thành trải nghiệm thẩm mỹ.

Cảnh trong phim *Ran*

Phim truyện đề tài lịch sử Điện ảnh Hàn Quốc: lịch sử được kể bằng nước mắt và nhịp lay thức cộng đồng

Hàn Quốc đã làm một điều tưởng như đơn giản nhưng cực kỳ khó, đó là biến lịch sử thành *kịch/bi kịch* (drama/ melodrama) đại chúng.

Trong bộ phim *Nàng Dae Jang Geum*, câu chuyện về một nữ ngự y không chỉ là hành trình nghề nghiệp, mà còn là câu chuyện về ý chí, về thân phận phụ nữ trong xã hội phong kiến. Người xem khóc, cười, hồi hộp, và qua đó, họ sống cùng lịch sử.

Bộ phim *Đại thủy chiến* (*The Admiral: Roaring Currents*) tái hiện trận hải chiến của Yi Sun Sin với chỉ 12 con tàu chống lại hàng trăm chiến thuyền. Nhưng điều khiến khán giả rung động không phải là con số, mà là ánh mắt cô độc của vị tướng trước giờ quyết chiến. Với bộ phim này, điện ảnh Hàn Quốc đã chứng minh rằng, lịch sử chỉ sống khi nó chạm vào cảm xúc con người.

Phim truyện đề tài lịch sử của Điện ảnh Nhật Bản: lịch sử như một không gian triết học

Ở Nhật Bản, đặc biệt qua bàn tay kỳ tài của đạo diễn Akira Kurosawa, phim lịch sử trở thành nơi con người đối diện với chính mình.

Trong bộ phim *Bảy võ sĩ đạo* (*Seven Samurai*), câu chuyện bảo vệ một ngôi làng nhỏ lại chứa đựng những câu hỏi lớn: Danh dự là gì? Sự hy sinh có ý nghĩa gì?

Bộ phim *Loạn* (*Ran*), lấy cảm hứng từ kịch của Shakespeare, lại là một bi kịch về quyền

lực và sự điên loạn. Những cánh đồng cháy, những lâu đài sụp đổ... tất cả như một lời nhắc rằng lịch sử là vòng lặp của tham vọng và diệt vong. Bằng hai tác phẩm thượng dẫn, điện ảnh Nhật Bản đưa phim lịch sử lên một tầng cao - triết học hóa lịch sử.

Phim truyện đề tài lịch sử của Điện ảnh Việt Nam - những nỗ lực đáng ghi nhận

Trong tiến trình phát triển của điện ảnh Việt Nam, số lượng phim truyện đề tài lịch sử chiếm vị trí khá khiêm tốn.

Phim *Đêm hội Long Trì* là một trong những phim hiếm hoi tạo được chiều sâu tâm lý và không khí lịch sử. Phim *Tây Sơn hào kiệt* cố gắng tái hiện một giai đoạn hào hùng với quy mô đáng kể. Phim *Long Thành cầm giả ca*, phim *Lý Công Uẩn - đường tới thành Thăng Long...* là nỗ lực lớn về mặt ý tưởng, dù còn nhiều tranh cãi. Dư luận thường tranh cãi điều gì? Người ta tranh luận nhiều về bối cảnh, về trang phục, về đạo cụ, tính lịch sử của nó trong một bộ phim. Có những vấn đề nguyên nhân từ sự hạn hẹp của nguồn kinh phí đầu tư cho phim nhưng chắc chắn có những vấn đề không chỉ từ nguồn kinh phí...

Các thập niên gần đây có một số phim đề tài lịch sử, kháng chiến đáng chú ý như *Hà Nội mùa đông 1946*, *Hà Nội 12 ngày đêm*, *Mùi cỏ cháy*, *Đào, phở và Piano*, *Địa đạo: mặt trời trong bóng tối*, *Mưa đỏ*... có nhiều sáng tạo nổi

Cảnh trong phim *Mưa đỏ*

bật và ghi nhận thành công trong tiếp nhận của công chúng khán giả.

Với phim *Địa đạo: mặt trời trong bóng tối* và phim *Mưa đỏ*, lần đầu tiên phim truyện đề tài lịch sử kháng chiến khi ra mắt đã chiếm ưu thế trên thị trường chiếu bóng, cạnh tranh thắng lợi với các phim giải trí của Việt Nam và nước ngoài. Dù vậy có thể thấy đây mới chỉ là những hiện tượng hi hữu khi điện ảnh Việt Nam bước vào cơ chế thị trường.

Tại sao số lượng phim truyện đề tài lịch sử còn ít dù đây là đề tài luôn được khuyến khích? Thiết nghĩ không trả lời được câu hỏi này thì không thể nói tới câu chuyện tạo nên một trào lưu, một dòng phim truyện đề tài lịch sử của điện ảnh Việt trong hiện tại và tương lai.

Điều kiện để có trào lưu, điều kiện để khai thông việc sáng tạo các phim đề tài lịch sử ở trên chúng ta đã nói tới. Làm sao để có một dòng phim truyện đề tài lịch sử phát triển là một câu hỏi lớn đặt ra cho những người làm

điện ảnh, trong đó có người sáng tác, người làm quản lý, người làm đào tạo và người làm nghiên cứu điện ảnh.

Việt Nam là một đất nước có nền văn hiến, có bề dày mấy ngàn năm lịch sử. Truyền thuyết về Vua Hùng, về Lạc Long Quân, các câu chuyện lịch sử về Trần Hưng Đạo, về Trần Nhân Tông, về Lê Lợi, về Nguyễn Trãi, về Quang Trung, về các chiến công Bạch Đằng, Đống Đa, Chương Dương, Hàm Tử, Điện Biên Phủ..., về những người dân, người lính trong hai cuộc kháng chiến thần thánh... là những nguồn cảm hứng vô tận, quý giá của các sáng tạo đề tài lịch sử. Có nhiều “bột” đặc sắc có “gột nên hồ” không, chắc chắn không chỉ là câu chuyện của riêng những người làm điện ảnh.

Mong sao mỗi năm có khoảng 5 bộ phim đề tài lịch sử, chứa đựng sự khám phá về con người và sự thật lịch sử. Mong sao có một thể hệ biên kịch, đạo diễn, quay phim, họa sĩ dân thân, có khả năng tạo ra những tác phẩm đề tài

lịch sử xứng đáng với mồ hôi, nước mắt, xương máu của cha ông trong bảo vệ và dựng xây đất nước. Mong sao không có những bộ phim đề tài lịch sử cách làm cũ kỹ, thiếu sáng tạo, minh họa thô thiển, vụng về ký ức cộng đồng, vô bổ với người xem.

Trong diễn trình điện ảnh thế giới, sự phát triển phim truyện đề tài lịch sử thành trào lưu luôn là nền tảng bản sắc dân tộc của điện ảnh. Một nền điện ảnh đậm đà bản sắc dân tộc là một nền điện ảnh các nghệ sĩ đủ khao khát, đủ dũng cảm để thể nghiệm kể lại một cách hấp dẫn câu chuyện lịch sử của dân tộc mình bằng

ngôn ngữ mới; khi khán giả đủ tò mò, đủ khao khát để lắng nghe, cộng hưởng, trải nghiệm, thăng hoa, đồng sáng tạo trong một bộ phim về dân tộc mình.

Điện ảnh Việt Nam đang đứng trước khoảnh khắc đặc biệt trong sự phát triển của dân tộc, khoảnh khắc mà văn hóa trở thành động lực, trở thành nguồn lực phát triển, khoảnh khắc mà lịch sử không còn nằm im trong sách, mà chờ được sống lại, sống mãnh liệt... trên màn ảnh.

Chúng ta có quyền hi vọng vì ngày càng có thêm nhiều các văn nghệ sĩ tài năng đầy hoài bão đến với dòng phim đề tài lịch sử Việt Nam.

* GS., TS. Nghiên cứu Nghệ thuật điện ảnh, Trường Đại học Sân khấu - Điện ảnh Hà Nội

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Aristotle (2024), *Thi ca luận* (Người dịch: Hà Thủy Nguyên), NXB. Đà Nẵng.
2. David Bordwell & Kristin Thompson (2009), *Nghệ thuật điện ảnh: Giới thiệu (Film Art: An Introduction)*, NXB. Giáo dục, Hà Nội.
3. Robert A. Rosenstone (2006), *History on Film/Film on History (Lịch sử trong phim/Phim trong lịch sử)*, Pearson Education, London.
4. Marc Ferro (1988), *Cinema and History (Điện ảnh và lịch sử)*, Wayne State University Press, Detroit.
5. Akira Kurosawa (1983), *Something Like an Autobiography (Như một cuốn tự truyện)*, Vintage Books, New York.
6. Donald Richie (1998), *The Films of Akira Kurosawa (Phim của Akira Kurosawa)*, University of California Press, Berkeley.
7. Robert Burgoyne (2008), *The Hollywood Historical Film (Phim lịch sử của Hollywood)*, Blackwell Publishing, Malden.

Ngày nhận được bài: 12/5/2026; Ngày nhận xét, phản biện: 17/5/2026

Ngày quyết định đăng: 22/5/2026; Ngày đăng: 25/6/2026